

INHOUDSOPGAVE
nummer 4 | 2017

GESCHIEDENIS, BEELD & VERBEELDING
IVMV online magazine

INTRO

1. Heidi de Mare en Wilbert Schreurs, 'Maalstroom van de geschiedenis. Inleiding op GESCHIEDENIS, BEELD & VERBEELDING'.

COLUMN

2. Joost Pollmann, 'Het vlot van de Lampedusa. Over de handzame verpakking van een crisis'. Met een beeldbijdrage waaruit blijkt dat *Het vlot van de Medusa* als icoon voor de vluchtelingenproblematiek wordt ingezet.
3. Heidi de Mare, '[CARNATY, of de moeilijkheid van vleeskleur](#)'.
4. Geerten Boogaard, 'Gelijk een vader in zijn huisgezin. Constitutionele interpretatie van oranje familieplaatjes'.

BESPIEGELING

5. Gabriël van den Brink, 'Groeten uit Portugal. De vroege opkomst van de morele *verbeelding*'.
6. Thomas van den Brink, 'The cartographic conception of a fiction? The problematic interpretation of old planning maps as historical sources'.

ESSAY

7. Merlijn Schoonenboom, 'Venus voor het volk. Waarom lang vergeten 19^e-eeuwse schilders weer bij de hedendaagse cultuur passen'.
8. Gabriël van den Brink en Heidi de Mare, 'Maatschappelijke verbeelding. Bouwstenen

voor een historisch-analytische benadering’.

9. Gabriël van den Brink en Heidi de Mare, ‘HIGH NOON. Exemplum in termen van ons theoretisch kader’.
10. Heidi de Mare, ‘Melk, tabak en alcohol. Verschuivingen in de maatschappelijke verbeelding van gezondheid en ziekte in NL’.

REVIEW

11. Heidi de Mare, ‘Tussen verledenverbeelding en ekphrasis. Twee cultuurhistorici over beeld en verbeelding’. Dubbelbespreking, P. Rietbergen (2015), *Clio’s stiefzusters. Verledenverbeeldingen voorbij de geschiedwetenschap* en D. Rijser (2016), *Een telkens nieuwe Oudheid. Of: Hoe Tiberius in New Jersey belandde*.
12. Leo van Bergen, ‘Op je gezondheid. Boekbespreking’. René Kahn (2016), *Op je gezondheid? Over de effecten van alcohol*.
13. Tonie van Marle, ‘Terug naar de Grote Oorlog. Boekbespreking’. Nanette Norris (ed.) (2015), *Great War Modernism. Artistic Response in the Context of War, 1914-1918*.

DOSSIER

GESCHIEDENIS, BEELD & VERBEELDING

een greep uit onze publicaties:

- Gabriël van den Brink (1990), ‘Een andere pijp. Inleiding’, bij G.J.M. van den Brink en W.Th.M. Frijhoff (red.), *De wevers en Vincent van Gogh*, Waanders uitgevers: 7-21 (pdf).
- Gabriël van de Brink (1994), ‘Geschiedschrijving als geestelijke oefening. De Certeau en mijn ervaringen met historisch onderzoek’ (pdf).
- Heidi de Mare (1997), ‘[De verbeelding onder vuur](#). Het realisme-debat der Nederlandse kunsthistorici’, in: *Theoretische Geschiedenis*, vol. 24, no. 2: 113-137.
- Heidi de Mare (1999), ‘[Gedisciplineerd kijken. Van kunstgeschiedenis naar historisch formalisme](#)’, in: *Kunstlicht*, Jubileumnummer, De toekomst van kunstgeschiedenis, vol. 20, no. 3-4: 14-20.
- Heidi de Mare (2000), ‘[Het huis, de Natuur en het vroegmoderne architectonisch kennissysteem van Simon Stevin](#)’, in: J. De Jong et al. (eds.), *Nederlands Kunsthistorisch Jaarboek*, deel 51: 34-59.
- Heidi de Mare (2003a), ‘[Hoofdstuk 1: Bronnen en methodologie](#)’, in: idem, *Het huis en de regels van het denken. Een cultuurhistorisch onderzoek naar het werk van Simon Stevin, Jacob Cats en Pieter de Hooch* (cum laude dissertatie): 21-116.
- Heidi de Mare (2003b), ‘[Hoofdstuk 5. Samenshikking, reflectie en speculatie](#)’, in: idem, *Het huis en de regels van het denken* (cum laude dissertatie): 591-706.
- Connie Veugen (2004), ‘[Here be the dragons](#). Voorgeschiedenis en ontstaan van adventure games’, in: *Tijdschrift voor Mediageschiedenis*, themanummer [Games & Geschiedenis](#), vol. 7, no. 2: 77-99.
- Heidi de Mare (2005), ‘[Welsprekende waarschijnlijkheden](#). Het misplaatste moralisme in het Nederlandse documentairedebat naar aanleiding van FORD TRANSIT (2002)’, in *E-view*: 1-82.
- Leo van Bergen (2006), ‘[Holocaust is geen mening](#)’, *de Volkskrant*, 4 oktober.
- Heidi de Mare (2007a), ‘[Vroegmoderne verwantschap in woord en beeld. Het gebruik](#)

- [van Cats, De Hooch en Van Hoogstraten als historisch bronmateriaal](#), in: P. Stokvis (red.), *Geschiedenis van het persoonlijk leven. Bronnen en benaderingen*. Amsterdam SUN/ Boom/OU: 299-345.
- Heidi de Mare (2007b), '[Johannes Vermeer: migratie van een icoon](#)', in: J. Van Eijnatten et al. (red.), *Heiligen of helden. Opstellen voor Willem Frijhoff*, Amsterdam Bert Bakker: 198-214. Translation: '[Johannes Vermeer: migration of an icon](#)'.
  - Wilbert Schreurs (2008), 'Huisje, boompje, beestje. Hoe denken reclamemakers zelf over hun "genderstereotiepe" reclame? Zouden ze het een volgende keer anders doen?', in: *Adformatie* 41, 9 oktober: 46-49 (pdf).
  - Olaf Tans (2009), 'De fictie van de constitutie. Over de maatschappelijke functie van ontwerp-denken', in: *Recht der Werkelijkheid*, vol. 30, no. 1: 12-26 (pdf).
  - Heidi de Mare (2009), '[Ars sine scientia nihil est. De kunst van interdisciplinair onderzoek](#)', in: *Kunstlicht*, Jubileumnummer Kunstgeschiedenis & Interdisciplinariteit, vol. 30, no. 3-4: 90-99. Translation: [Ars Sine Scientia Nihil Est. The Art of Interdisciplinary Research](#)'.
  - Leo van Bergen (2009), '[Medische Polemologie en Ideologie: drijfveren en oogkleppen](#)', *Nederlands Militair Geneeskundig Tijdschrift*, September: 173-179.
  - Leo van Bergen (2010a), '[De geschiedenis herhaalt zich \(niet\)](#). Een gedachtegang over pandemiebestrijding, wetenschappelijke waarheid en maatschappelijke beeldvorming', *Nederlands Militair Geneeskundig Tijdschrift*, no. 63 (september): 145-148.
  - Leo van Bergen (2010b), '[Vrije mening is schot uit de heup](#)', *de Volkskrant*, 26 oktober.
  - Leo van Bergen, Heidi de Mare and Frans J. Meijman (2010), '[From Goya to Afghanistan](#). An essay on the ratio and ethics of medical war pictures', in: *Medicine, Conflict & Survival*, vol. 26, no. 2: 124-144.
  - Gawie Keyser en Heidi de Mare (2010), '[De lakmoesproef van de moderne beschaving. Goed en Kwaad in virusfilms](#)', in: A. Oderwald et al. (red.), *Besmet* (Literatuur & geneeskunde, De Tijdstroom Utrecht): 99-108.
  - Leo van Bergen (2011), '[De snelle opkomst en gestage ondergang van het vak medische geschiedenis aan de Vrije Universiteit](#)'.
  - Heidi de Mare (2012), '[Vindplaats van het huiselijk leven. Het kamergezicht in de Hollandse Gouden eeuw](#)', in: *Historisch Tijdschrift Holland*, no. 3: 110-118.
  - Heidi de Mare (2013), '[Hoe de historische verbeelding maatschappelijk vorm krijgt](#)'. Bespreking M. Kleppe (2013), *Canonieke icoonfoto's. De rol van (pers)foto's in de Nederlandse geschiedschrijving*, in: *Tijdschrift voor Mediageschiedenis*, Jrg. 16, no. 2: 77-80.
  - Connie Veugen (2014), '[Using Games to Mediate History](#)', in: L. Egberts and K. Bosma (eds.), *Companion to European Heritage Revivals*: 97-111.
  - Heidi de Mare (2014), '[Beeldopvattingen in Nederland. Een kleine genealogie van het Europese beeldbegrip](#)' [kader 1], in: *IVMV online magazine* 2014 | 2 [HET BEELD VAN MOSLIMS IN NL](#).
  - Heidi de Mare (2015a), '[Waar is de verbeelding gebleven?](#)', in: M. van Hulst & Th. Jansen (red.) (2015), *Onder de motorkap van de modernisering. Essays voor Gabriël van den Brink*: 183-191.CHECK

- Heidi de Mare (2015b), '[Nadenken over het beeld](#)'. Bespreking Joan B. Vert (2014), *De kunst van het afbeelden. Een overzicht van de visuele taal*, in: *Tijdschrift voor Mediageschiedenis*.
- Heidi de Mare (2016), Book review [H. Bredekamp et al. \(eds.\) \(2015\), *The Technical Image. A History of Styles in Scientific Imagery*](#), in: *Journal of Design History*, vol. 29, no. 1: 93-95.
- Heidi de Mare en Sterre Sprenger van *De Correspondent* (2016), Een gedachtewisseling ([pdf](#)).
- Heidi de Mare (2017), 'Gezelschapspel of monsterverbond? Herkomst en rol van het romantisch-moderne kunstbegrip', dubbelbespreking A. Heumakers (2015), *De esthetische revolutie. Hoe Verlichting en Romantiek de Kunst uitvonden* en P.J. Steenhuis en R. Gude (2015), *Door het beeld, door het woord* (2015) in: [Tijdschrift voor Mediageschiedenis](#), no. 1.

HET VLOT VAN DE LAMPEDUSA

Schipbreukeling en bootvluchteling: woorden die een overlappende betekenis hebben maar totaal verschillende associaties oproepen. Bij 'schipbreukelingen' denk je aan onbewoonde eilanden, bij 'bootvluchtelingen' aan het NOS Journaal. In de verbeelding van schilders en tekenaars worden het vlot van de drenkeling en de rubberboot van de migrant één.

Afb. 25. Jennings

Over de handzame verpakking van een crisis

[Joost Pollmann](#)

In de zomer van 1816 leed het fregat de Medusa schipbreuk voor de kust van Mauritanië. Er waren honderden passagiers aan boord die het vege lijf probeerden te redden, maar omdat er niet genoeg reddingsboten waren moest een deel van hen, 147 man om precies te zijn, overleven op een zelfgebouwd vlot. Dertien dagen later waren er nog vijftien mensen in leven. Zij hadden zich, zo wil de mythe, aan de lijken tegoed gedaan. In de herfst van 1972 stortte een vliegtuig neer in de Andes. Van de 45 inzittenden van de Fairchild Hiller FH-227 overleefden er zestien de ramp. Zij moesten na de crash 72 dagen zien te overleven in de ijsskoude omgeving en aten uiteindelijk het vlees van de overledenen om in leven te blijven. Wikipedia meldt droogjes: 'De ramp is bekend geworden door de boeken en verfilmingen van de verhalen van de overlevenden'.

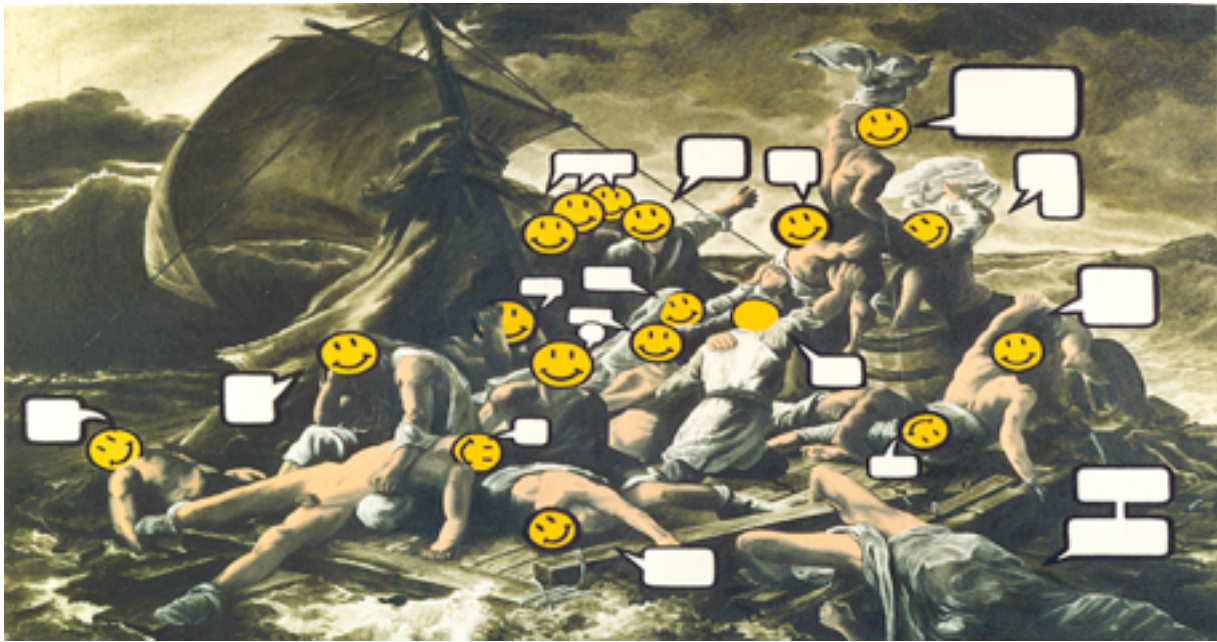

Smakeloosheid

Kannibalisme geeft voedsel aan mythevorming. Het opheffen van een taboe ('nood breekt wet') dat mensen reduceert tot beesten spreekt uitermate tot de verbeelding en tovert historische tragedies om tot speelfilms, romans en zelfs tot parodieën. Ja, er mag gelachen worden, of beter gezegd: de mens wordt nerveus van drama's en maakt er grapjes over om zijn angst te bedwingen. Vooral de populaire cultuur wordt gekenmerkt door een onbedwingbare drang om het iconische te ontheiligen, waardoor bijvoorbeeld het schilderij *Het Vlot van de Medusa* uit 1818 van Théodore Géricault (afb. 2)* een *afterlife* heeft gekregen in een ontzagwekkende veelvoud van melige en zowaar ook enkele serieuze varianten (afb. 3 en afb. 4). Smakeloosheid is daarbij een stijlkenmerk: *Brittany Ferries* maakte een advertentie met het doek van Géricault en zette erbij dat er tegenwoordig aangenamer manieren zijn om de zee (afb. 5).

Afb. 2. *Het Vlot van de Medusa* uit 1818 van Théodore Géricault

Afb. 3.

Afb. 4. Roodbaard, Uderzo

Afb. 5.

Afb. 7. 'The Raft of Lampedusa' van de Britse kunstenaar James deCaires Taylor

Maar je kunt je afvragen of de serieus bedoelde varianten niet nog erger zijn: kitsch namelijk. *The Raft of Lampedusa* is een beeldengroep van de Britse kunstenaar James deCaires Taylor die voor de kust van Lanzarote zowel wanhopige vluchtelingen als selfies makende toeristen heeft afgezonken (**afb. 7**). Het leven onder zee zal de sculpturen aantasten en verfraaien. Taylor bedacht een slimme woordspeling die het Vlot van de Medusa combineert met het eilandje Lampedusa, in de buurt waarvan veel migranten zijn verdronken. Op 3 oktober 2013 vielen er 359 slachtoffers, op 11 oktober van dat jaar nog eens 34. Paus Franciscus riep op tot gebed.

Cynisme

Waarom is Taylors beeldengroep kitsch? Omdat hij de tragedie niet alleen esthetiseert, maar ook nog eens ironiseert door behalve de landverhuizers ook de 'Instagram-generatie' een rol te geven, verwoed kiekjes makend met hun smartphones en tablets. Ongetwijfeld is deze ironie bedoeld als een vorm van maatschappijkritiek, maar de oh's en ah's van de toestromende onderwaterdagjesmensen zullen eerder wijzen op geamuseerdheid of cynisme dan op betrokkenheid.

Ook Banksy, meester van de muurschildering, liet zich ertoe verleiden het Vlot van de Medusa in het vaarwater van de vluchtelingen crisis te trekken. In december 2015 bezocht hij het inmiddels ontruimde kamp bij Calais ('La Jungle') en liet daar vier *pieces* achter: op een daarvan zien we een sjabloon van Géricaults vlot, zwart ingespoten, terwijl aan de horizon een onverschillig cruiseschip voorbij vaart (**afb. 8 en 9**). Eerder al had hij in zijn dystopische 'pretpark' *Dismal Land* een bassin gevuld met bootjes waarin immigranten rondrijven (**afb. 23**). Deze bootjes worden ruw geschampt door schepen van de *coastguard*. Had ons Madurodam maar zo'n kritisch hoekje waar de actualiteit kan worden nagespeeld. Maar ook Banksy esthetiseert, en dat realiseer je je als je het resultaat ziet van een actie van NGO *The Refugee Info Bus*, die 40 wegwerpcamera's uitdeelde onder de vluchtelingen in Calais. Op een van hun foto's staat een verkreukeld laken met daarop de hartenkreet: 'Father, Mother, hope see you all again...' Het lijkt of de tekst met bloed is geschreven (**afb. 10**).

Afb. 8. Banksy, Jungle Refugee Camp in Calais

Afb. 9.

Afb. 10.

Zo oud als de wereld

'Maritieme kunst springlevend' kopte de site van het Scheepvaartmuseum in Amsterdam in 2011. Het bewijs hiervoor werd geleverd door striptekenaar Peter van Dongen, die gevraagd was een zeestuk te schilderen. Hij maakte een drieluik dat *Africa-Holland Lijn* heet en over bootvluchtelingen gaat. Eén deel verbeeldt het vertrek vanaf een tropische kust, een tweede deel de hachelijke overtocht per sloep en een derde de ontnuchterende ontvangst door de douane in een Europese haven (**afb. 17** en **afb. 18**). De hedendaagse volksverhuizing in een notendop. 'We kennen de term uit de tijd dat Vietnamezen hier aankwamen in bootjes', zei Van Dongen, 'maar het thema bootvluchtelingen is zo oud als de wereld.'

afb. 17. Peter van Dongen

afb. 18. Peter van Dongen

Het ontoereikende vaartuig dat Van Dongen schilderde bestaat inmiddels in honderden getekende variaties. De overtocht per sloep (voor dure dollars geleverd door Libische mensensmokkelaars) heeft in de verbeelding het Vlot van de Medusa verdrongen; Banksy's bijdrage was een laatste afscheid van die romantische weergave van de drenkeling, die onweerstaanbaar doet denken aan Robinson Crusoe en zijn landing in een onbewoonde, pure wereld (inclusief de kannibaal Vrijdag die wordt 'bekeerd'). Voortaan moeten we het doen met het beeld van de overvolle rubberboot vol hulpeloze zwarten (nu de Syriërs niet meer naar de overkant varen) die proberen het beloofde land te bereiken. Bij een foto van precies zo'n boot schreef Jonathan Jones van *The Guardian*: 'The Raft of the Medusa condemns us.' Vlot en rubberboot zijn één geworden (afb. 11). Hij spreekt er als beschaafde intellectueel schande van dat de gemiddelde burger daar alleen boos om wordt omdat het migrantengedoe zijn vakantiepret dreigt te bederven (afb. 12), terwijl zijn collega Katie Hopkins van *The Sun* de 'gelukszoekers' ongegeneerd vergelijkt met kakkerlakken (afb. 13).

Wegschoppen

Maar dat was in 2015, nog voordat Alan Kurdi aanspoelde (steeds foutief Alyan genoemd), de kleuter met het rode truitje dat met zijn gezicht in de branding ligt, de armpjes slap naast het lichaam. De wereld werd heel even wakker en diezelfde boulevardkrant *The Sun* eiste prompt dat er drieduizend pleeghuizen voor ontheemde kindertjes ter beschikking werden gesteld (afb. 16).

Ook van Alans lijkje kun je inmiddels een enorme verzameling aanleggen: in fotobewerkingen, cartoons, gedichten (afb. 14). Het verlangen is blijkbaar groot om de geopolitieke wirwar van de vluchtelingenproblematiek te representeren met één beeld: een simpel plaatje moet een lang en ingewikkeld verhaal vervangen.

afb. 14.

Tekenaar Ben Jennings publiceerde in *The Guardian* een cartoon over de Jungle waarin hij het migratieprobleem weergaf in een metaforisch beeld van een grote prop waarin je tenten, koffers, een vrachtwagen en één mens kunt onderscheiden, dat een bordje met 'Help' omhoog houdt (afb. 25). Zo'n prop kun je lekker wegschoppen, waarna het probleem niet meer bestaat. Van alle comprimerende cartoons is dit wel de meest extreme.

Maar wat de mensen ráákt is de 'zieligheid' van dat ene kind in de branding, niet het drama van de 65.3 miljoen 'forcibly displaced people worldwide' (volgens het UNHCR). Die statistiek is even afgrijselijk als afstandelijk. Het cijfer is te abstract, en te snel uitgesproken. Voortdurend in de krant of op het journaal de migranten voorbij zien stromen stompt af en appelleert tegelijk aan je schuldgevoel. Je went aan het beeld, zonder dat je er iets aan kunt doen. Even kunnen meeleven met Alan Kurdi voelt dan als een *ablutie*: een rituele reiniging. Je hebt iets minder schuld. Deze kleine catharsis danken we aan het verdronken kind, aan de mythische dood van een Syrische kleuter die kortstondig tastbaar maakt wat onze verbeeldingskracht te buiten gaat. Het grote verhaal van de geschiedenis lezen we liefst als verhaaltje, als een handzame mythe.

De afbeeldingen die (verder) worden genoemd verwijzen naar de nummers van de slides in de bijgevoegde PDF, Joost Pollmann 2016 ©